

Warszawa, 09.07.2021 r.

„Rynki i przedsiębiorstwa po kryzysie pandemicznym”
cykl otwartych zebrań Instytutu Rynków i Konkurencji

Debata nr 5 – 22 czerwca 2021 r. (online - MS Teams)

Temat: *„Rola instytucji nieformalnych w działaniu przedsiębiorstw – na przykładzie walki z pandemią COVID 19”*

Prelegent: **dr Katarzyna Bentkowska** – Zakład Analizy Rynków, Instytut Rynków i Konkurencji, Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie, SGH.

Zebranie otworzył i rozpoczął prof. Roman Sobiecki, dyrektor Instytutu Rynków i Konkurencji, prorektor ds. rozwoju SGH, witając wszystkich uczestników debaty – pracowników i sympatyków jednostki naukowej. Przed wprowadzeniem do tematu dyskusji i udzieleniem głosu prelegentce, Rektor R. Sobiecki zaprosił wszystkich pracowników i uczestników debaty na kolejne zebranie naukowe, planowane w formie tradycyjnego spotkania na dzień 5 października 2021. Zwracając uwagę na najważniejsze sprawy organizacyjne, Rektor wspomniał o procesie rekrutacji i egzaminach wstępnych na studia II stopnia, oraz na przebiegający proces akredytacyjny międzynarodowej organizacji EQUIS, którego wyniki będą znane w m-cu sierpniu. Intencją władz akademickich uczelni jest również możliwie szybki powrót do tradycyjnych form kształcenia.

Na wstępie swojego wystąpienia, pani dr Katarzyna Bentkowska przedstawiła istotę, rolę i znaczenie instytucji nieformalnych w gospodarce na tle instytucji formalnych oraz podkreśliła wpływ tych instytucji na warunki funkcjonowania przedsiębiorstw. Instytucje nieformalne mogą pełnić istotną rolę w gospodarce i społeczeństwie w kontekście niedoskonałości funkcjonowania instytucji formalnych. Przejawem niedoskonałości instytucji formalnych są m.in. niedoskonałość, niejasność, duża zmienność oraz nienadążanie – regulacji prawnych i działań instytucji regulujących, za zmieniającym się uwarunkowaniami społeczno-ekonomicznymi. Instytucje nieformalne, mogą uzupełniać działalność i niedoskonałość instytucji formalnych, jednak przyczyny wielu problemów w gospodarce mogą również wynikać z niedostosowania instytucji formalnych i nieformalnych. Instytucje nieformalne mogą wspierać, ale mogą też utrudniać działanie instytucji formalnych. Instytucje nieformalne stanowią również słabo zbadany element systemu instytucjonalnego.

Instytucje nieformalne wiążą się z poglądami, postawami ludzi, przyjętymi wzorcami zachowań, są bardzo mocno zakorzenione w naszej świadomości – mogą więc podważać instytucje formalne i utrudniać ich poprawne działanie. Z drugiej strony dobrze funkcjonujące instytucje formalne mogą wzmacniać oddziaływanie instytucji formalnych jak również uzupełniać ich działanie.

Powszechne dostępne wskaźniki oceniające instytucje skupiają uwagę przede wszystkim na tych łatwo identyfikowanych instytucjach formalnych. Instytucje nieformalne są mniej wymierne, dlatego są mniej zbadane oraz brakuje metod i wskaźników ich pomiaru. Efekty działania instytucji nieformalnych mogą mieć duży wpływ m.in. na praworządność, korupcję i relacje między podmiotami, dlatego poprawienie warunków funkcjonowania przedsiębiorstw może wymagać również pewnych przemian instytucji nieformalnych (na przykład skuteczniejsza egzekucja prawa i jego respektowanie w społeczeństwie, działanie

urzędów, ograniczenie praktyk korupcyjnych, budowanie większego zaufania między podmiotami, czy silniejszego kapitału społecznego).

W dalszej kolejności, dr K. Bentkowska, przedstawiła rolę instytucji nieformalnych na przykładzie działań związanych z walką z pandemią COVID-19, powołując się na badania własne oraz wyniki badań innych instytucji w tym obszarze prowadzone. Badanie dotyczy z jednej strony narzędzi walki z pandemią o charakterze instytucjonalnym, jakie zostały wprowadzone w różnych krajach UE, z drugiej strony postaw społecznych i działania instytucji nieformalnych. Badane kraje różniły się nie tylko wprowadzonymi restrykcjami, ale również zachowaniami społecznymi i stopniem przestrzegania restrykcji. Instytucje tworzą reguły gry i narzucają podmiotom określone warunki działania. Reguły narzucają instytucje formalne, które z drugiej strony napotykać reakcję społeczeństwa, ukształtowane m.in. poprzez zwyczaje, tradycje, kodeksy postępowania, doświadczenia czy systemy wartości (tworzą się niezależnie od państwa, stanowią element interakcji między ludźmi oraz ludźmi a instytucjami). Postawy te mają z reguły długookresowy charakter i nie są podatne na szybkie przemiany. Aby system działał sprawnie, najważniejsze elementy tego systemu muszą być spójne (zasady nie powinny być sprzeczne czy wykluczać się wzajemnie) i komplementarne (instytucje muszą wzajemnie się uzupełniać). Głównymi elementami badanego systemu instytucjonalnego są: 1) instytucje formalne, 2) instytucje nieformalne oraz 3) mechanizmy egzekucji.

Jako miarę restrykcji (wdrażanych w badanych krajach) możemy przyjąć „indeks restrykcyjności” opracowywany przez Oxford University (ang. *stringency index*). Indeks ten uwzględnia różne regulacje, takie jak zamknięcia miejsc pracy czy ograniczenia w przemieszczaniu się. Drugą miarą uwzględnioną w badaniu, jest indeks reakcji społeczeństwa na wprowadzane restrykcje tzw. „*residential (Google mobility reports)*”, która pokazuje zmiany w mobilności ludności po wprowadzeniu restrykcji. Do analizy tej wybrano okres – 1 tydzień lipca (6-10 lipca) 2020 roku. Na podstawie obu miar – wskaźnika restrykcyjności i zmiany mobilności - opracowano macierz krajów, która pozwala wyodrębnić kraje o 4 rodzajach charakterystyk:

1. kraje **silne restrykcyjnie** o **słabej reakcji** (m.in.: Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Gruzja, Polska, Rosja, Węgry, Włochy)
2. kraje **silne restrykcyjne** o **silnej reakcji** (m.in.: Dania, Francja, Hiszpania, Niemcy, Szwecja, Wielka Brytania)
3. kraje **słabe restrykcyjnie** o **silnej reakcji** (m.in.: Finlandia, Holandia, Norwegia, Szwajcaria)
4. kraje **słabe restrykcyjnie** o **słabej reakcji** społecznej (m.in.: Austria, Białoruś, Bułgaria, Czechy, Estonia, Litwa, Rumunia, Serbia, Słowacja, Słowenia).

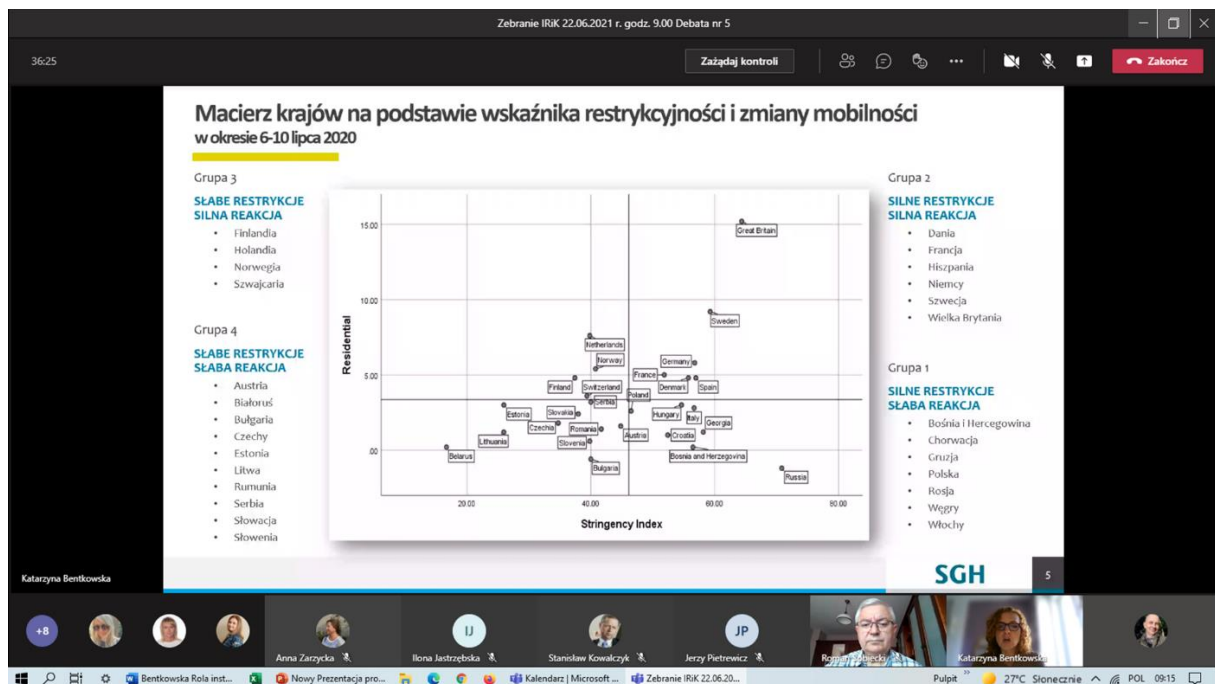
Różnice w sposobie funkcjonowania instytucji formalnych, można oceniać m.in. z perspektywy następujących cech: 1) zaufanie do innych, 2) zaufanie do rządu, 3) zaufanie do parlamentu, 4) zaufanie do opieki zdrowotnej, 5) zainteresowanie bieżącą sytuacją, 6) śledzenie codziennej prasy, 7) zaradność, 8) poparcie dla populizmu, 9) relacje osobiste i rodzinne, 10) sieci społeczne, oraz 11) udział w życiu społecznym i obywatelskim.

Grupę 1 krajów charakteryzują: najniższy poziom wszystkich form zaufania, niskie wartości zmiennych odzwierciedlających związek jednostki ze społeczeństwem i uczestnictwo w życiu społecznym, niski poziom zainteresowania bieżącą sytuacją, najniższy poziom zaradności oraz najwyższe poparcie dla populizmu. Taki system charakteryzuje się więc **brakiem spójności** między instytucjami i **brakiem komplementarności instytucji**.

Grupę 2 krajów charakteryzują: wysoki poziom wszystkich form zaufania, silne więzi społeczne, wysoki poziom zainteresowania bieżącą sytuacją, stosunkowo niski poziom zaradności oraz najniższe poparcie dla populizmu. W grupie tej mamy do czynienia ze **spójnością instytucji**.

Grupę 3 krajów charakteryzują: postawy społeczne podobne jak w grupie nr 2, z tą różnicą, że jednostki wydają się bardziej „brać sprawy w swoje ręce”, a ich działania wykraczają poza formalne reguły. W tym przypadku, instytucje nieformalne wywołały znacznie **silniejszą reakcję niż wymagały tego instytucje formalne** (narzucone regulacje). **Instytucje nieformalne uzupełniały** więc tutaj **działania** (lub niedostateczny zakres działań) **instytucji formalnych**, a **instytucje działały komplementarnie**.

Grupę 4 krajów charakteryzują: wyniki podobne jak dla grupy 1-szej, ale charakteryzującą się mniej skrajnymi postawami. Mamy tutaj niski poziom zaufania, niskie wartości zmiennych odzwierciedlających związki jednostki ze społeczeństwem i uczestnictwo w życiu społecznym, niski poziom zainteresowania bieżącą sytuacją, stosunkowo wysoki poziom zaradności oraz znacznie niższe poparcie dla populizmu.

Przeprowadzona w ramach badań analiza czynnikowa, pozwoliła wyodrębnić trzy czynniki: 1) zaufanie i wiedza, 2) radzenie sobie z problemami oraz 3) relacje w społeczeństwie. Na ich bazie został skonstruowany **indeks instytucji nieformalnych**, który **wyказuje silną korelację ze spadkiem mobilności** społeczeństwa i jednocześnie zmiany tej mobilności nie dają się wytłumaczyć skalą restrykcji, skalą epidemii, ani sytuacją ekonomiczną badanych krajów, tj. **wysokiemu spadkowi mobilności w społeczeństwie towarzyszy wysoki poziom indeksu instytucji nieformalnych**.

Prezentując wyniki swoich badań dr K. Bentkowska powołała się na artykuł naukowy swojego autorstwa i odesłała wszystkich zainteresowanych bliższym poznaniem wyników tych badań do treści artykułu [K. Bentkowska, *Response to governmental COVID-19 restrictions: the role of informal institutions*, Journal of Institutional Economics, Cambridge University

Press, Cambridge (online), April 2021, pp.1–17, źródło: <https://doi.org/10.1017/S174413742100028X>, <https://www.cambridge.org/core/terms> (data dostępu: 07.07.2021)].

W końcowej części wystąpienia dr K. Bentkowska zaprezentowała w ujęciu syntetycznym najważniejsze wnioski z realizowanych badań:

- 1) badanie potwierdza istotną rolę instytucji nieformalnych
- 2) wnioski odnoszą się nie tylko do akceptacji formalnych norm wprowadzanych w pandemii
- 3) instytucje nieformalne mogą utrudniać lub usprawniać funkcjonowanie instytucji formalnych
- 4) lepiej rozwinięte instytucje nieformalne oznaczają lepsze postrzeganie formalnych zasad
- 5) lepiej rozwinięte instytucje nieformalne oznaczają niższy koszt tworzenia instytucji formalnych i mechanizmów egzekucji
- 6) lepiej rozwinięte instytucje nieformalne wypełniają braki instytucji formalnych
- 7) Polska jako kraj o słabych instytucjach nieformalnych.

Prezentowane wnioski można odnosić nie tylko do pandemii, ale również do innych aspektów funkcjonowania systemu instytucjonalnego, jego funkcji, luk i niedoskonałości. W krajach z lepiej **rozwiniętym systemem instytucji nieformalnych** można oczekiwać wyższego poziomu przestrzegania zasad, w tym regulacji i reguł społecznych. W takich krajach **niższy jest koszt wdrażania systemów egzekucji** a instytucje nieformalne istotnie wypełniają niedoskonałości systemu instytucji formalnych. W końcowej części prezentacji dr K. Bentkowska sformułowała pytania do dyskusji, poprzez które zwróciła uwagę m.in. na: 1) znaczenie instytucji nieformalnych oraz możliwości poprawy sposobu ich funkcjonowania w Polsce, 2) ocenę wpływu instytucji nieformalnych na warunki działania przedsiębiorstw w Polsce, oraz 3) wskazała na najważniejsze problemy badawcze, dotyczące możliwych sposobów badania instytucji nieformalnych, aby wyniki badań, mogły być wykorzystane w procesie kształtowania tychże instytucji.

W trakcie pytań głos zabrali kolejno: prof. dr hab. J.W. Pietrewicz, prof. dr hab. S. Kowalczyk, dr M. Błaszczyk, prof. dr hab. T. Pakulska oraz prowadzący spotkanie prof. dr hab. R. Sobiecki.

Prof. J.W. Pietrewicz sformułował następujące pytania: 1) czy w ramach instytucji nieformalnych, które były badane, można stworzyć hierarchię ważności, wskazując, które instytucje są kluczowe w systemie instytucjonalnym? „Nawiązując do tezy o konieczności przekształceń instytucji nieformalnych”: 2) czy możliwe jest wskazanie narzędzi, dzięki którym można byłoby zmieniać instytucje, zarówno formalne jak i nieformalne? Prof. S. Kowalczyk nawiązał do badań statutowych Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie (2019) w których brał udział, które w pewnym zakresie dotyczyły tematyki instytucji nieformalnych, oraz sformułował pytania: 1) które instytucje można uznać (w kontekście zamiennego użycia słów: „czynniki”, „charakterystyka”, „reakcje”, „postawy społeczne”, „instytucje nieformalne”) jako nieformalne?; Prof. S. Kowalczyk sformułował również pytanie dot. wyników badania i spozycjonowania Polaków jako mało zaradnych, obok takich nacji jak Białoruś, Bułgaria i Rumunia: 2) z czego może to wynikać, że Polacy nie są zaradni a np. Bułgarzy i Rumuni są zaradni? Doktor M. Błaszczyk sformułował pytania dot. metody badawczej i proponowanych dalszych kierunków badań: 1) czy w dalszych badaniach chciałaby pani doktor zająć całościowo problemem funkcjonowania instytucji formalnych i nieformalnych jako uzupełniających się (komplementarnych) elementów systemu instytucjonalnego, czy bardziej interesują panią (w zakresie podmiotowym) same instytucje nieformalne (sposób działania,

sposoby ich kształtowania)?; 2) jakie przyjmuje pani sposoby klasyfikowania instytucji nieformalnych, jeśli mają one stanowić główny obszar zainteresowań i zakres podmiotowy dalszych badań? Prof. T. Pakulska sformułowała pytanie dotyczące różnic instytucjonalnych (m.in. w kontekście nienadążania regulacji prawnych za zmianami jakie zachodzą w obszarze transformacji cyfrowej gospodarki i przedsiębiorstw, a które to luki wykorzystują przedsiębiorstwa): 1) czy badała pani instytucje nieformalne pod kątem efektywności ich funkcjonowania w kontekście występowania takiej luki („próżni”)? Oraz czy badała pani te państwa, które charakteryzują się wysokim stopniem przestrzeganiem reguł i zasad – gdzie występuje duża zbieżność w funkcjonowaniu tych instytucji – pod kątem przestrzegania zasad przez przedsiębiorstwa, w kraju macierzystym oraz pod kątem przestrzegania zasad poza granicami swojego kraju? Z badań prowadzonych wspólnie z prof. M. Poniatowską-Jaksch wynika na przykład, że przedsiębiorstwa niemieckie przestrzegają dosyć restrykcyjnie reguły w swoim kraju, natomiast zupełnie inaczej poza granicami swojego kraju, gdzie wykorzystują pewne luki, aby budować przewagę konkurencyjną na rynkach zagranicznych. Profesor R. Sobiecki sformułował pytania dotyczące podstawy wyodrębnienia tych 4 grup krajów tj. 1) czy to wyodrębnienie zostało w badaniu przeprowadzone ściśle na podstawie i w kontekście pandemii oraz zachowań z tym związanych? (np. Białoruś jest tutaj krajem sklasyfikowanym jako kraj o niskich restrykcjach, co może budzić pewne wątpliwości), oraz: 2) czy jest możliwe zbudowanie modelu optymalnych relacji pomiędzy instytucjami formalnymi i nieformalnymi przyjmując za kryterium sprawność funkcjonowania państwa i korzyści dla społeczeństwa i gospodarki? Rektor R. Sobiecki zwrócił tym samym uwagę na uzasadnienie i celowość badań oraz możliwość rozważenia nie jednego, ale wielu różnych modeli wzajemnego funkcjonowania instytucji formalnych i nieformalnych oraz na możliwości prowadzenia badań z różnych perspektyw, a następnie jako prowadzący spotkanie udzielił głosu prelegentce.

Odnosząc się do zadanych pytań dr K. Bentkowska w pierwszej kolejności odniosła się do pytania prof. J.W. Pietrewicza, dot. możliwości stworzenia hierarchii ważności w badaniu instytucji nieformalnych. W przeprowadzonym badaniu dr K. Bentkowska nie tworzyła takiej hierarchii a czynniki i reakcje społeczne były badane w grupach, co pozwoliło zaobserwować takie zależności jak np. podatność na populizm czy zróżnicowanie społeczeństw pod kątem poziomu rozwoju kapitału społecznego. Czy można wskazać narzędzia, za pomocą których instytucje formalne można zmieniać? – na pewno łatwiej jest kształtować narzędzia, za pomocą których możemy zmieniać funkcjonowanie instytucji formalnych oraz sposób ich funkcjonowania, natomiast instytucje nieformalne kształtują się w bardzo długim okresie czasu, są silnie zakorzenione w historii i kulturze oraz w świadomości społecznej, na pewno można je kształtować w znacznie mniejszym stopniu oraz w dłuższej perspektywie (np. zaufanie do władz, do instytucji i podmiotów, czy wspierać budowanie kapitału społecznego) i jest to raczej proces długoterminowy.

Odnosząc się do pytań, które dotyczyły definiowania i klasyfikowania instytucji nieformalnych dr K. Bentkowska podkreśliła m.in., że instytucje nieformalne są związane z postawami ludzi, ich wzorcami zachowań, z zaufaniem, z zaradnością czy populizmem – tutaj nie mamy żadnego katalogu tych postaw i zachowań. Działanie wybranych instytucji nieformalnych (np. zaufanie do rządu) może wynikać z działań instytucji formalnych, i z tej perspektywy trudno jest te instytucje jednoznacznie wyróżnić, jak i rozgraniczyć działanie oraz funkcjonowanie tych instytucji (dlatego m.in. instytucje te są względnie słabo zbadane). Nie ma też zgody co można traktować jako instytucje formalne, jak badać te instytucje czy wydzielać. Jeśli chodzi o wskaźnik zaradności społeczeństwa i jednostek, wynik badania

dotyczy całej badanej grupy i w analizie pojedynczych państw może się okazać, że nieznacznie różni się między badanymi państwami.

Odnosząc się do pytań prof. T. Pakulskiej na temat próżni (brak regulacji w obszarze rozwoju gospodarki cyfrowej) dr K. Bentkowska przyznała, że przepisy i regulacje nie nadążają za postępującymi zmianami i na pewno w sytuacji dobrze działających instytucji nieformalnych te instytucje mogłyby istotnie wspierać funkcjonowanie gospodarki i przedsiębiorstw w tym obszarze (mogłyby kształtować pewne zachowania i reakcje społeczeństwa i przedsiębiorstw, mimo, że nie byłyby one w pełni uregulowane prawnie). Ten wątek nie był jednak przedmiotem badań. Przykładem dobrego funkcjonowania instytucji nieformalnych w obszarze rozwoju cyfryzacji może być na przykład zachowanie społeczeństwa w gospodarce współdzielenia (*sharing economy*), gdzie użytkownicy oceniają siebie nawzajem oraz poziom usług, co pozwala budować wzajemne zaufanie podmiotów a jednocześnie ten element nie jest uregulowany prawnie. Zwracając uwagę na pytanie dot. przestrzegania reguł i zasad przez przedsiębiorstwa „poza obszarem własnego kraju” dr K. Bentkowska przyznała, że taka sytuacja może mieć miejsce, co może wynikać z takiego ukształtowania instytucji nieformalnych, że na tzw. „swoim podwórku” przedsiębiorstwa lub społeczeństwo zachowuje się inaczej niż poza granicami swojego kraju. Działania takie mogą też być skutkiem słabych mechanizmów egzekucji, które dobrze działają w kraju, ale nie są skuteczne poza jego granicami. Aby badać takie zjawisko, trzeba byłoby przyjąć jakąś miarę przestrzegania tych zasad.

Odnosząc się do pytania Rektora R. Sobieckiego, podstawą wyodrębniania grup był średni poziom restrykcji oraz średni poziom mobilności. Badanie to było realizowane w konkretnym okresie pandemii (we wskazanym wcześniej okresie badawczym tj. początek lipca 2020 r.) a okres badania jest dosyć krótki (jeden tydzień) aby można było uchwycić badane zmienne, dlatego wyniki badań mogą pokazywać na przykład niski poziom restrykcji w danym kraju, w danym okresie, mimo, że w dłuższej perspektywie poziom tych restrykcji mógł być znacznie większy (np. w miesiącu wrześniu Polska miała jeden z najwyższych poziomów restrykcji w Europie a w lipcu bardzo niski poziom tych restrykcji). Czy możliwe jest zbudowanie modelu optymalnych relacji między funkcjonującymi instytucjami? – jest to o tyle trudne, że nie ma jednego optymalnego wzorca systemu instytucjonalnego. Mamy na świecie wykształcone różne systemy instytucji formalnych, które uważamy za sprawne, a jednocześnie systemy te istotnie różnią się między sobą (np. system anglosaski, japoński, niemiecki, skandynawski). Model taki można byłoby opierać właśnie na relacjach między instytucjami, które powinny być spójne i komplementarne. Relacje te powinny być prezentowane w ujęciu opisowym, inaczej trudno byłoby ocenić funkcjonowanie i wzajemne oddziaływanie tych instytucji. W końcówce tej części debaty dr K. Bentkowska potwierdziła intencję prowadzenia dalszych badań dot. zasad funkcjonowania i sposobów kształtowania systemu instytucji nieformalnych (uwzględniając wpływ tych instytucji na gospodarkę i przedsiębiorstwa) w ramach przygotowywanej rozprawy habilitacyjnej.

W dalszej części debaty, prowadzący spotkanie Rektor R. Sobiecki otworzył część dyskusyjną, w której głos zabrali: prof. dr hab. S. Kowalczyk, prof. dr hab. R. Sobiecki, prof. dr hab. M. Poniatowska-Jaksch (Prodziekan Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie), prof. dr hab. J.W. Pietrewicz.

Profesor S. Kowalczyk zgodził się z poglądem, że tematyka badawcza jest niezwykle frapująca, również ze względu na samą trudność uchwycenia instytucji nieformalnych. Jest tutaj wiele obszarów niedookreślonych co może stanowić interesujący temat dla samego

badacza. Profesor S. Kowalczyk zwrócił m.in. uwagę na własne doświadczenia badawcze, gdzie w realizowanych badaniach naukowych wyróżnione zostały dwie kategorie instytucji nieformalnych – „dobrowolne systemy jakości” oraz „kodeksy etyki” (stowarzyszeń, instytucji, korporacji) i instytucje te odnoszone były do agrobiznesu i produkcji żywności. Z realizowanych badań wynika, że mimo niezmiernie rozległego zakresu regulacji prawnych (blisko 20 proc. wszystkich aktów prawnych UE dotyczy rolnictwa, rybołówstwa i produkcji żywności a szacunkowo 35 proc. regulacji dotyczy bezpośrednio i „pośrednio” rynków żywnościowych np. kwestie ekologii). Mimo to, instytucje formalne nie radzą sobie ze złożonością procesów gospodarczych i tworzenie się w tym obszarze instytucji nieformalnych, może być m.in. konsekwencją nieradzenia sobie instytucji formalnych z obecnymi problemami. Instytucje nieformalne mogą mieć trudny do kwantyfikacji wymiar, nie oznacza to jednak, że nie można tego zjawiska badać (wyniki badań mogą być bardzo wartościowe i użyteczne).

W nawiązaniu do wypowiedzi prof. S. Kowalczyka krótki głos w dyskusji zabrał Rektor R. Sobiecki, zwracając uwagę na to, że jeśli mówimy o tak rozwiniętych i skodyfikowanych zasadach, jakimi są „systemy jakości” czy sformalizowane „kodeksy etyki”, to powstaje wątpliwość, czy takie systemy można uznać, jako instytucje „nieformalne” (czy raczej jako „formalne” lub rozwiązania pośrednie, pomiędzy instytucjami „formalnymi” i „nieformalnymi”).

Pani Dziekan prof. dr hab. M. Poniatowska-Jaksch zabrała głos dotyczący koncepcji dalszych badań, zwracając przede wszystkim uwagę na przyjętą perspektywę tych badań – temat jest ciekawy, ale jednocześnie trudny i rozległy, dlatego należy rozważyć rozszerzenie obecnej perspektywy, osadzając tematykę badań w kontekście ścieżki rozwoju społeczno-ekonomicznej, uwzględniając specyfikę naszej „instytucjonalnej” drogi rozwoju (zarówno formalnej jak i nieformalnej). W swojej wypowiedzi prof. M. Poniatowska-Jaksch nawiązała m.in. do specyfiki historii (m.in. PRL-u), które to w dużej mierze mogły ukształtować nasze zachowania oraz obecny kształt instytucji formalnych. Być może nie jest to jedyna, ale jedna z możliwości osadzenia proponowanej tematyki badawczej w szerszym kontekście, co mogłoby być dużym wkładem autorki w rozwój dyscypliny naukowej (silniejsze osadzenie tematu w podłożu ekonomicznym).

Prof. dr hab. J.W. Pietrewicz również nawiązał do dyskusji, formułując dodatkowe pytanie: „jak wygląda mechanizm zmiany instytucjonalnej?” Idąc klasyczną ścieżką D. Northa, instytucje formalne tworzą się w pewnym procesie dojrzenia i rozwoju instytucji nieformalnych. Jak wspominał prof. S. Kowalczyk, instytucje nieformalne powstają po to, aby wzmocnić (mogą również osłabiać) działanie instytucji formalnych. Z kolei Rektor R. Sobiecki, zadaje sobie pytanie, czy wskazane (wybrane) instytucje mają charakter nieformalny (kiedy stają się przyczynkiem powstania i tworzenia sformalizowanych zasad). Pytania te dotyczą m.in. tego, w jaki sposób powstają te instytucje i być może należy tutaj rozważyć nowy element pośredni, którymi mogą być np. „instytucje quasi-formalne”. W kontekście mechanizmów powstawania instytucji nieformalnych otwiera się pole dalszych dociekań. Pani doktor prowadziła badania pod kątem walki z pandemią, badania mogą być realizowane np. pod kątem ścieżki rozwoju społeczno-gospodarczego (ścieżka ekonomiczna), możliwa też jest ścieżka bardziej socjologiczna (bardzo dużo jest tutaj elementów socjologii). Nawiązując do wyników badań i wcześniejszych wątków dyskusji nt. zaradności (spozycjonowanie Polski wśród grupy krajów o niskiej zaradności społeczeństwa) – pojawia się tu pytanie, czy „przedsiębiorczość” i „zaradność” to są synonimy? Polska jako państwo i społeczeństwo uchodzi za przedsiębiorcze i jest z pewnością wiele badań na ten temat, które pozwoliłyby pokazać przedsiębiorczość jako

cechę wyróżniającą nasze społeczeństwo i kraj na tle innych. Pojęcie zaradność, jest to raczej termin socjologiczny (może odczucia mamy inne, niż wyniki badań, ale być może w rzeczywistości jest inaczej). Innym przykładem dającym podobnie (mieszane) odczucia, jest spozycjonowanie Szwecji na tle krajów o wysokim poziomie restrykcji (w walce z Covid-19), podczas gdy większość z nas wskazałaby raczej ten kraj jako jeden z najbardziej liberalnych w obszarze działań przeciw Covid-19. Pojawia się tutaj również pytanie o kryteria, które zostały dobrane do konstrukcji indeksu restrykcyjności – czy nie powinny one zostać zweryfikowane? W tekście wyników badań, jest teza o „potrzebie dalszych przekształceń instytucji nieformalnych” – aby można było kształtować i zmieniać te instytucje, niezbędne są badania, w ramach których możliwe będzie bliższe określenie mechanizmów powstawania i rozwoju tych instytucji oraz określony model wzajemnego ich funkcjonowania. Każda siła polityczna, partia i władza może inaczej postrzegać ten model, dlatego niezbędne jest również uzyskanie pewnego konsensusu wokół takiego modelu (pożądany kierunek zmian). Pewne oczywiste zmiany jak np. eliminowanie korupcji – nie ma tutaj problemu czy sprzeczności interesów, ale idąc dalej tą ścieżką zmian, wcześniej czy później napotykamy pewne alternatywy i sprzeczności interesów (różnice polityczne, kulturowe – w którą stronę powinniśmy zmieniać nasze społeczeństwo?). Istnieje więc potrzeba dalszych badań z uwzględnieniem złożoności tej problematyki.

W podsumowaniu głos w dyskusji zabrał Rektor R. Sobiecki „jak wynika z tej krótkiej prezentacji oraz dyskusji, problematyka instytucji nieformalnych jest bardzo złożona”. Powstaje więc pytanie, w jaki sposób uchwycić problem naukowy, aby go rozwiązać i wnieść jasno określony wkład do rozwoju dyscypliny nauki. Nawiązując do wcześniejszych wątków dyskusji, dotyczącej istoty instytucji formalnych i nieformalnych, prof. R. Sobiecki zwrócił uwagę na konieczność określenia kryteriów wyodrębniania instytucji formalnych i nieformalnych. Wydaje się, że jednym z takich kryteriów może być „charakter bezwzględny, obligatoryjnego stosowania” zasad. Jeśli mamy regulacje różnych szczebli, to konsekwencją nie stosowania się do tych regulacji są sankcje. Natomiast w przypadku instytucji nieformalnych ich główną cechą jest dobrowolność. Konsekwencją niestosowania reguł nieformalnych, może być np. utrata wizerunku, utrata honoru (etc.) i czasami tego rodzaju konsekwencje mogą być bardziej dotkliwe (np. z perspektywy przedsiębiorstwa, utraty wizerunku, reputacji i pozycji) niż wybrane przykładowe sankcje formalne (np. kary pieniężne). Nawiązując do dyskusji dot. dalszych kierunków badań, prof. R. Sobiecki zgodził się z poglądem prof. M. Poniatowskiej-Jaksch, że będzie trudno badać wszystko, więc należy przyjąć określoną perspektywę i prowadzić te badania pod określonym kątem. Profesor R. Sobiecki zwrócił również uwagę na konieczność badania źródeł i uwarunkowań – nie wystarczy stwierdzić „jak jest?”, ale trzeba badać przyczyny i uwarunkowania danego stanu rzeczy (np. tradycje, kultura, inne elementy szerszego kontekstu badanego procesu). Ostatni problem dotyczy samego modelu instytucjonalnego lub raczej „wielu modeli” i identyfikacji „stanu pożądanego”. Wyniki badań mogą dostarczyć rządzącym, zakładając ich dobrą wolę, pewnych odpowiedzi, do jakiego stanu dążymy i co możemy robić, aby określony stan osiągnąć (nawiązując do wcześniejszej wypowiedzi prof. J.W. Pietrewicza). Modele te można też traktować jako pewne wzorce (podobnie jak np. modele biznesowe) i nie jest powiedziane, że będą one wdrażane w czystej postaci, ale możliwe jest ich wyszczególnienie i wskazanie pewnych uwarunkowań i warunków ich wyboru (np. w zależności od określonych cech czy w kontekście określonej ścieżki rozwoju społeczno-ekonomicznego). W końcowej części wypowiedzi, Rektor R. Sobiecki zwrócił również uwagę na znaczenie relacji wewnątrz

instytucji nieformalnych – ważne są relacje pomiędzy instytucjami (w kontekście złożoności problemu badawczego) ale również istotne znaczenie może mieć tutaj uwzględnienie relacji wewnętrznych, w ramach samych instytucji nieformalnych (np. podatność na populizm a kwestia wykształcenia, inne relacje między czynnikami i uwarunkowaniami) jak i formalnych (np. spójność regulacji, regulacji i działań rządzących, etc.). Temat jest więc interesujący i wartościowy, należy jednak dokonać pewnego zawężenia i przyjąć określoną perspektywę.

W końcowej części spotkania, prowadzący debatę Rektor R. Sobiecki oddał głos prelegentce, która podziękowała za pytania i inspirującą dyskusję, zadeklarowała chęć kontynuacji badań i uwzględnienia konstruktywnych wypowiedzi w swoich badaniach.

Spotkanie podsumował Rektor R. Sobiecki, który podziękował pracownikom i uczestnikom spotkania, zamykając debatę i zapraszając na kolejne spotkanie pracowników instytutu (spotkanie planowane na dzień 5 października 2021) w nowym roku akademickim 2021/2022. Korzystając z faktu zbliżającego się okresu urlopu, Rektor R. Sobiecki złożył życzenia zdrowia i wypoczynku po okresie intensywnej pracy w trakcie trwającej sesji egzaminacyjnej i w końcówce letniego semestru akademickiego a także życzenia satysfakcji z wykonywanej pracy i spełnionych nadziei.

Relację przygotował:

Dr Marek Błaszczuk